

ЛІНГВАЛЬНА АКТУАЛІЗАЦІЯ КОМПОЗИЦІЙНО-МОВЛЕННЕВОЇ НЕОДНОРІДНОСТІ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ

Матковська Г. О.

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри англійської мови гуманітарного спрямування № 3

Національний технічний університет України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Берестейський просп., 37, Київ, Україна

orcid.org/0000-0002-0823-7905

matkovska.hanna@lll.kpi.ua

Карачун Ю. Г.

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри теорії, практики та перекладу англійської мови

Національний технічний університет України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Берестейський просп., 37, Київ, Україна

orcid.org/0000-0002-5171-8704

Ключові слова: *композиційно-мовленнєва форма, наратив, експресивність, мовні засоби, художній текст.*

Статтю присвячено дослідженню особливостей мовної актуалізації неоднорідності композиційно-мовленнєвої структури сучасного англійськомовного художнього тексту. Художній оповідний текст утворюється в результаті поєднання двох площин – текстів оповідача й персонажа; текст оповідача формує сукупність композиційно-мовленнєвих форм – фрагментів тексту, наділених змістово-тематичною однорідністю, яка заснована на особливостях предмету зображення й використанні типових лексико-семантичних і граматико-синтаксичних засобів. Матеріалом дослідження слугували тексти романів К. Ісігуро «Klara and the Sun» й «Utopia Avenue» Д. Мітчела, з яких методом суцільної вибірки здійснено відбір контекстуалізованих фрагментів, що репрезентують неоднорідні композиційно-мовленнєві форми. Використовуючи компонентний, лінгвостилістичний, текстово-інтерпретаційний аналіз, встановлено головні типи й лінгвальні параметри актуалізації композиційно-мовленнєвої неоднорідності в художніх текстах. Встановлено критерії визначення композиційно-мовленнєвої форми – тематичний і лінгвальний; головні семантичні типи композиційно-мовленнєвих форм у досліджених текстах – розповідь, опис і роздум; структурні типи – композиційні макроформи й мікроформи; форми неоднорідності – контамінація, інтерференція й змішаний тип. Композиційно-мовленнєва неоднорідність актуалізується шляхом поєднання різних семантичних типів композиційно-мовленнєвих форм у межах плану авторської оповіді; через інтерферування домінантної композиційно-мовленнєвої форми авторського мовлення елементами мовлення персонажів за допомогою засобів прямого, невластиво-прямого або непрямого мовлення; або шляхом їхнього поєднання у різних співвідношеннях. В досліджених текстах найбільш репрезентативними є контаміновані форми, які поєднують домінантну макроформу розповіді з мікроформами роздуму, а також контаміновано-інтерферовані форми розповіді з фрагментами опису й елементами прямого або невластиво-прямого мовлення. Найменш репрезентативні – описи з елементами персонажного мовлення.

LINGUISTIC ACTUALISATION OF THE LITERARY TEXT'S NARRATIVE HETEROGENEITY

Matkovska H. O.

Ph.D. in Philology,

Associate Professor at the Department of English for the Humanities № 3

National Technical University of Ukraine

“Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”

Beresteysky Ave., 37, Kyiv, Ukraine

orcid.org/0000-0002-0823-7905

matkovska.hanna@lil.kpi.ua

Karachun Yu. G.

Ph.D. in Philology, Associate Professor,

Associate Professor at the Department of Theory, Practice

and Translation of English

National Technical University of Ukraine

“Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”

Beresteysky Ave., 37, Kyiv, Ukraine

orcid.org/0000-0002-5171-8704

Key words: *compositional-and-speech form, narrative, expressiveness, language means, literary text.*

The article is focused on the peculiarities of linguistic heterogeneity of the compositional narrative structure of the modern English literary text. A literary narrative text is formed through the interaction of two dimensions – the narrator's and the character's texts; the narrator's text comprises a set of compositional-and-speech forms, i.e. text fragments endowed with semantic and thematic homogeneity, based on the peculiarities of the topic and typical linguistic inventory, including lexical, semantic, grammatical and syntactic means. The novels «Klara and the Sun» by K. Ishiguro and «Utopia Avenue» by D. Mitchell were used as the material for the study. Employing the method of continuous sampling, the contextualised text fragments representing heterogeneous compositional-and-speech forms were selected. The main types and linguistic parameters actualising narrative heterogeneity in literary texts are identified by applying component, linguistic, linguistic-and-stylistic, textual and interpretive analysis. The criteria for defining a compositional-and-speech form were established, being the thematic and linguistic ones; the key semantic types of compositional-and-speech forms in the studied texts include narrative, descriptive and argumentative forms; from the structural standpoint, compositional-and-speech forms fall into compositional macroforms and microforms; types of heterogeneity include contamination, interference and the combined type embracing the features of both. The narrative heterogeneity is achieved by combining various semantic types of compositional-and-speech forms within the author's narrative mode; by interfering the main compositional-and-speech form with the means of direct, free indirect or indirect speech; or by combining both in different proportions. In the studied texts, the dominant form of narrative heterogeneity is the combination of the main narrative macroform modified by argumentative microforms, as well as the main narrative macroform modified by the elements of description and direct or free indirect speech. The least representative type is descriptions modified by the character's direct, indirect or free indirect speech.

Постановка проблеми. Композиційна структура художнього тексту, яка в межах задуму автора регулює сприйняття інформації читачем, є одним із головних факторів організації оповіді. Загальний науковий інтерес до вивчення лінгвальних особливостей англійськомовних художніх текстів, як соціокультурного відбитку свого часу, зумовлений необхідністю їхньої всебічної інтерпретації. У сучасних лінгвістичних розвідках фокус дослідження зосереджений на особливостях взаємодії планів мовлення оповідача й персонажа як головних форм організації нарративу (В. Шмідт, К. Сміт, С. Четмен), втім специфіка лінгвальних засобів, які актуалізують цю взаємодію в тексті, висвітлена фрагментарно й потребує уточнення.

Метою дослідження є визначення, аналіз й систематизація лінгвальних характеристик, які актуалізують неоднорідність композиційно-мовленнєвих форм англійськомовних художніх текстів. Досягнення мети передбачає виконання таких **завдань**: 1) встановити структурно-семантичні типи композиційно-мовленнєвих форм художнього тексту; 2) визначити типи неоднорідності композиційно-мовленнєвих форм; 3) виявити мовні засоби, притаманні неоднорідним композиційно-мовленнєвим формам.

Об'єктом наукової розвідки є композиційно-мовленнєва структура англійськомовного художнього тексту. **Предмет** дослідження – це структурні, семантичні та функційно-стильові особливості композиційно-мовленнєвої структури досліджених художніх текстів.

Виклад основного матеріалу. За В. Шмідтом, художній оповідний текст утворюється в результаті поєднання двох площин – дискурсу наратора або оповідача й дискурсу персонажа (narrator's і character's discourse) [1, с. 121]. Дискурс наратора забезпечує розгортання сюжету художнього твору, створює його тематичну й часо-просторову єдність і виступає основою для елементів персонажного дискурсу, вираженого різними формами прямого, непрямого й невластиво-прямого мовленням.

Для опису взаємодії цих двох планів художнього тексту, В. Шмідт пропонує поняття текстів наратора й персонажа (narrator's / character's text), під якими він розуміє об'єктивну оповідь і, відповідно, дослівно відтворене мовлення персонажа у формі цитати. Текст автора втілює система композиційно-мовленнєвих форм, які характеризуються предметом зображення, особливостями внутрішньотекстових зв'язків і репертуаром мовних маркерів. Під композиційно-мовленнєвою формою художнього тексту пропонуємо розуміти його фрагмент, який належить до плану мовлення оповідача й наділений змістово-тематичною однорідністю, заснований на особливостях предмету зображення й використанні типових лексико-семантичних і граматико-синтаксичних засобів.

Критеріями встановлення типу композиційно-мовленнєвої форми є такі параметри: а) змістово-тематичний, що полягає у єдності фрагменту тексту за його темою та інформаційним наповненням. За К. Сміт, тематика розповіді ґрунтується на повідомленні про послідовність подій або зміни стану, опис фіксує якісні характеристики об'єктів, які можна сприйняти органами чуття, а роздум розкриває зв'язки між абстрактними поняттями або судженнями [2 с. 8–9]; б) лінгвальний, пов'язаний з використанням низки мовних маркерів на лексико-семантичному й структурно-синтаксичному рівнях у відповідних композиційно-мовленнєвих формах [3, с. 856]. А. Палмер й А. Фрідріх зазначають, що головним лінгвальним критерієм визначення композиційно-мовленнєвої форми (типу дискурсу) є граматична форма дієслів, яка корелює з формою наративної прогресії (темпоральною або атемпоральною) [4, с. 96]. За К. Сміт, розповідь, яка пов'язана з динамічним розвитком подій, характеризується темпоральним типом наративної прогресії, опису притаманна темпоральна статика, оскільки він фіксує особливості об'єкта зображення в певний момент часу, натомість роздум є атемпоральною формою, яка не пов'язана з сюжетною зміною подій [5, с. 230].

С. Четмен стверджує, що темпоральність є основоположною характеристикою композиційно-мовленнєвої форми або типу тексту [6, с. 8–9], поділяючи форми на хронологічну (розповідь) й нехронологічні, статичні або атемпоральні (опис і роздум).

Х. Лі зазначає, що розповідь, опис або роздум нечасто представлені у текстах у чистому вигляді, зазвичай вони містять елементи інших мовленнєвих форм [7, с. 93]. Систематизувавши підходи науковців до визначення типів тексту, М. Флудернік вказує на необхідність розрізняти «ідеальні» моделі типів тексту (розповідь, опис, роздум) та їхню фактичну реалізацію за допомогою мовних засобів у тексті [8, с. 279].

З метою створення ефективної моделі аналізу композиційно-мовленнєвої структури художнього тексту, враховуючи її неоднорідність, пропонуємо поділяти композиційно-мовленнєві форми за структурою на композиційні макроформи й мікроформи. Принцип визначення мікроформи й макроформи заснований на формально-кількісному показнику. Композиційна макроформа може актуалізуватися у формі абзацу або послідовності декількох абзаців, об'єднаних темою, предметом й способом зображення. Тема й репертуар лінгвальних засобів визначає семантичний тип композиційно-мовленнєвої форми (розповідь, опис або роздум).

Композиційну мікроформу утворює речення або послідовності кількох речень, які входять до

складу доміантної макроформи іншого семантичного типу. Попри формальний і тематичний зв'язок з основною макроформою, інтегрована мікроформа зберігає власні ознаки темпоральності / атемпоральності й набір мовних засобів, властивих своєму семантичному типу.

Дискурс наратора здатний поєднувати тексти оповідача і персонажа у різному співвідношенні, а виявом цієї наративної взаємодії є, наприклад, використання непрямого або невласне-прямого мовлення. Цей феномен В. Шмідт називає текстовою інтерференцією (text interference) і зауважує, що особливо яскраво він реалізується в модерністських текстах [1]. Ступінь взаємодії планів оповідача й персонажа визначається специфікою авторського ідіостилу й актуалізується через композиційно-мовленнєву інтерференцію, при якій доміантні композиційно-мовленнєві форми тексту наратора мають у своїй структурі поодинокі включення персонажного мовлення.

Для прикладу розглянемо наступний фрагмент композиційно-мовленнєвої форми «розповідь»:

*Dean hurries past the Phoenix Theatre, dodges a blind man in dark glasses, steps onto Charing Cross Road to overtake a slow-moving woman and pram, leaps a grimy puddle and swerves into Denmark Street where he skids on a sheet of black ice. His feet fly up. He's in the air long enough to see the gutter and sky swap places and to think, **this'll bloody hurt**, before the pavement slams his ribs, kneecap and ankle. It bloody hurts. Nobody stops to help him up. **Bloody London.** A bewhiskered stockbroker type in a bowler hat smirks at the long-haired lout's misfortune, and is gone. Dean gets to his feet, gingerly, ignoring the throbs of pain, praying that nothing's broken. Mr Craxi doesn't do sick pay. His wrists and hands are working, at least. **The money.** He checks that his bank book with its precious cargo of ten five pound notes is safe in his coat pocket. **All's well.** He hobbles along [9, с. 13].*

Фокус розповіді – це момент падіння головного героя посеред вулиці, а відповідний ефект надшвидкого розвитку подій реалізується за допомогою конвергенції низки мовленнєвих засобів у композиційно-мовленнєвій формі.

До мовних маркерів, які характеризують семантичний розповідний тип композиційно-мовленнєвої форми, належать використання дієслів, які позначають різні способи руху й зміни стану у формі теперішнього часу Present Simple, який створює ефект репортажного відображення подій (...hurries past the Phoenix Theatre...; ...dodges a blind man...; ...steps onto Charing Cross Road...). Цю динамічність оповіді посилюють використання відносно стислих непоширених речень і коротких описових елементів, які характеризують ключові ознаки суб'єктів й об'єктів простору художнього

твору, не даючи можливості, при цьому, затримати на них увагу (*a blind man in dark glasses; a slow-moving woman; a bewhiskered stockbroker type in a bowler hat; a grimy puddle*), тим самим запобігаючи сповільненню розгортання оповіді.

У представленому фрагменті інтерференція планів мовлення оповідача й персонажа здійснюється за допомогою авторського використання курсиву для позначення коротких емоційних реплік, які спочатку влітаються в авторську оповідь у формі невласне-прямого мовлення (*He's in the air long enough to see the gutter and sky swap places and to think, **this'll bloody hurt**, before the pavement slams his ribs, kneecap and ankle*), а потім виокремлюються як індивідуальні односкладові або прості непоширені речення (*The money. // All's well.*). Отже, проаналізований уривок загалом має однорідний семантико-тематичний план вираження, представлений композиційно-мовленнєвою формою «розповідь», при цьому його композиційно-мовленнєва інтерференція актуалізується шляхом внесення різних форм графічно виділеного персонажного мовлення. Ці репліки здебільшого посилюють експресивність тексту й мало впливають на розвиток сюжетної лінії.

Наведений далі контекстуалізований фрагмент є прикладом неоднорідної контамінованої композиційно-мовленнєвої форми, яка містить у своїй структурі елементи розповіді, опису й роздуму. Водночас форма представлена єдиним планом мовлення оповідача без включення елементів мовлення персонажів, які не є носіями оповідної перспективи. Оповідь ведеться від першої особи:

(1) *I entered the Second Bedroom carefully and found Josie sleeping soundly. (2) The room was more narrow than the bedroom at home, but the ceiling was higher, and because Josie had left the blind halfway up, there were shapes falling across the wardrobe and the wall next to it. (3) I went to the window and looked out into the night to establish the path the Sun might take in the morning, and how easy it would be for him to look in. (4) Like the room itself, the window was tall and narrow. Surprisingly close by were the backs of two large buildings, and I could decipher drainpipes marking vertical lines, and repeating windows, most of them empty or blanked out by blinds. Between the two buildings I could see the street beyond, and could tell that by the morning, it would be a busy one. Even now there was a steady flow of vehicles crossing the gap. Above the piece of street was a tall column of night sky, (5) and I estimated the Sun would have no difficulty pouring in his special nourishment from it, narrow though it was. I realized too how important it was that I remain alert, ready at the first sign to raise the blind fully. (6) [10, с. 331–332].*

Динаміку розвитку сюжету забезпечують елементи розповіді, представлені діапазонами тексту (1)–(2) й (3)–(4). Послідовне розгортання опо-

віді реалізовано шляхом використанні дієслів у формі минулого часу Past Simple у предикативних центрах речень (*I entered... and found...; I went*), а також обставин місця (*I went to the window, ...looked out into the night; ...falling across the wardrobe*), які вказують на напрямок переміщення героїні-оповідачки в художньому просторі твору, особливості якого деталізовано описовими діапазонами (2)–(3) й (4)–(5). Елементи опису насичені дієсловами з перцептивною семантикою (*look, decipher*), іменниками, які позначають предмети інтер'єру (*the window was tall and narrow*) й урбаністичного пейзажу (*drainpipes marking vertical lines*) в поєднанні з якісними прикметниками, покликаними деталізувати зображене. Фрагмент (5)–(6) належить до семантичного типу «роздум», для якого характерне використання ментальних дієслів (*I estimated...; I realized*) й умовного способу для вираження припущення (...*would have no difficulty pouring...*). Крім того, типовим мовним маркером цього типу композиційно-мовленнєвої форми є лексичні одиниці з оцінною семантикою (...*how important it was*).

Висновки й перспективи подальших розробок. Отже, композиційно-мовленнєва неоднорідність актуалізується у двох головних формах – шляхом поєднання різних семантичних типів композиційно-мовленнєвих форм у межах плану авторської оповіді; через інтерферування домінуючої композиційно-мовленнєвої форми авторського мовлення елементами мовлення персонажів за допомогою засобів прямого, невластивого або непрямого мовлення; або шляхом їхнього поєднання у різних співвідношеннях. В досліджених текстах найширше представлені контаміновані форми, що поєднують розповідь з елементами роздуму, а також контаміновано-інтерферовані форми розповіді з фрагментами опису й елементами прямого або невластивого мовлення. Описи з елементами персонажного мовлення є поодинокими.

В подальшому вважаємо слушним дослідити особливості впливу засобів експресивного синтаксису на композиційно-мовленнєву неоднорідність, а також встановити специфіку конвергенції різних засобів виразності в межах композиційно-мовленнєвих форм.

ЛІТЕРАТУРА

- Schmid W. Narratology: an Introduction. Berlin : Walter de Gruyter GmbH & Co, 2010. 258 p.
- Smith C. S. Modes of discourse. The local structure of texts. Cambridge : Cambridge University Press, 2003. 334 p.
- Aumüller M. Text Types. *Handbook of Narratology* / eds. P. Hühn, J. Meister, J. Pier, W. Schmid. Berlin/Boston, 2014. P. 854–867.
- Palmer A., Friedrich A. Genre distinctions and discourse modes: Text types differ in their situation type distributions. *Frontiers and Connections between Argumentation Theory and Natural Language Processing : Workshop Proceedings*. Forli-Cesena, 2014. P. 95–101.
- Smith C.S. Aspectual Entities and Tense in Discourse. *Aspectual Inquiries. Studies in Natural Language and Linguistic Theory* / eds. P. Kempchinsky, R. Slabakova. Dordrecht, 2005. P. 223–237.
- Chatman S. Coming to terms. The rhetoric of narrative in fiction and film. Ithaca : Cornell University Press, 1990. 245 p.
- Lee H. Discourse type and the three levels of meaning revisited. *Foreign Language Education Research*. 2003. Vol. 6. P. 87–97.
- Fludernik M. Genres, Text Types, or Discourse Modes? Narrative Modalities and Generic Categorization. *Style*. 2010. Vol. 34. P. 274–292.
- Mitchell D. Utopia Avenue. London : Sceptre, 2020. 907 p.
- Ishiguro K. Klara and the Sun. New York : Alfred A. Knopf, 2021. 332 p.

REFERENCES

- Schmid, W. (2010). Narratology: An Introduction. Berlin: Walter de Gruyter GmbH & Co.
- Smith, C. S. (2003). Modes of Discourse: The Local Structure of Texts. Cambridge: Cambridge University Press.
- Aumüller, M. (2014). Text Types. In P. Hühn, J. Meister, J. Pier, & W. Schmid (Eds.), *Handbook of Narratology* (pp. 854–867). Berlin/Boston.
- Palmer, A., & Friedrich, A. (2014). Genre Distinctions and Discourse Modes: Text Types Differ in Their Situation Type Distributions. In Workshop Proceedings: *Frontiers and Connections between Argumentation Theory and Natural Language Processing* (pp. 95–101). Forli-Cesena.
- Smith, C. S. (2005). Aspectual Entities and Tense in Discourse. In P. Kempchinsky & R. Slabakova (Eds.), *Aspectual Inquiries: Studies in Natural Language and Linguistic Theory* (pp. 223–237). Dordrecht.
- Chatman, S. (1990). Coming to Terms: The Rhetoric of Narrative in Fiction and Film. Ithaca : Cornell University Press.
- Lee, H. (2003). Discourse Type and the Three Levels of Meaning Revisited. *Foreign Language Education Research*, 6, 87–97.
- Fludernik, M. (2010). Genres, Text Types, or Discourse Modes? Narrative Modalities and Generic Categorization. *Style*, 34, 274–292.
- Mitchell, D. (2020). Utopia Avenue. London : Sceptre.
- Ishiguro, K. (2021). Klara and the Sun. New York : Alfred A. Knopf.